

MARIA-MERCÈ MARÇAL. *L'ESCRITURA PERMEABLE*.
ANÀLISI DE CATERINA RIBA SOTA EL PRISMA
DE LA INTERTEXTUALITAT

L'escriptura permeable és un esplèndid assaig sobre l'obra de la poeta Maria-Mercè Marçal. L'estudi parteix de la primera part de la tesi doctoral de Caterina Riba, dirigida per la doctora Lluïsa Cotoner, producte de la investigació portada a terme des de la UVIC, dins del Grup de recerca «Estudis de gènere: traducció, literatura, història i comunicació» (GETLIHC), coordinat per la doctora Pilar Godayol. Una tesi brillant, que va ser distingida amb el Premi Josep Carner de l'Institut d'Estudis Catalans, l'any 2013, que ara ha vist la llum en forma de llibre publicat en la interessant col·lecció científica «Capsa de Pandora», en l'últim número que va poder dirigir la professora Francesca Bartrina, abans del seu traspàs.

L'escriptura permeable suposa un pas endavant en la projecció universal de Maria-Mercè Marçal com a escriptora total: amb una obra poètica d'una extensió i riquesa del més alt nivell, traduïda a diverses llengües; una narrativa -tot i que menys important per la quantitat, no per la qualitat, novel·la i contes; i una vessant assagística, dins la teoria literària, que ha comportat una tasca de tanta rellevància com la creació d'una genealogia femenina i un llenguatge simbòlic femení, elaborats per la mateixa Marçal.

En el preludi del llibre, Caterina Riba ens introdueix en l'univers Marçal i ens recorda la implicació de l'escriptora amb la societat i la seva dimensió humana; amb sensibilitat, fent esment d'aquells detalls més humans i femenins, com el gust per les arracades.

Un cop dibuixada, amb les traces més significatives, la personalitat de l'escriptora, ens dona les pautes per orientar-nos en la lectura del text:

La nostra pretensió és la de descloure (o desvetllar) les relacions [de l'obra de Marçal] amb altres textos, i obrir noves possibilitats de sentit que enriqueixin l'obra de Marçal.

Caterina Riba analitza aquestes relacions textuais dins l'obra marçaliana sota el prisma de la intertextualitat. Un concepte d'arrels estructuralistes, anomenat així per Julia Kristeva, filòsofa i teòrica de la literatura, l'any 1967, que destaca el caràcter semànticament obert de la paraula, que fa que en un nou context i, gràcies al diàleg que es genera, s'engendrin nous sentits de les mateixes paraules. Segons Kristeva, «el text es construeix com un mosaic de cites, tot text és absorció i transformació d'un altre text» (1969).

No hem de confondre la intertextualitat amb el plagi, el fet de manllevar versos o idees no és un acte passiu i parasitari, sinó una forma que té l'escriptor/a de relacionar-se amb els autors i autores que els han produït, que a la vegada suposa una perspectiva oberta a reconèixer l'enriquiment que ens poden aportar els altres i per tant una flexibilitat o permeabilitat en l'escriptura per deixar penetrar les *empremtes*, reconegudes, dels altres. És en aquest sentit que la *intertextualitat* va permetre a Marçal incorporar en el seu projecte aquelles escriptores que l'havien precedit.

Marçal practica la intertextualitat en el diàleg literari amb altres escriptores, i també ho fa amb els grans textos de la tradició occidental, entre els quals els clàssics grecolatins i la Bíblia, ja que es tracta de textos que han influït poderosament en el pensament col·lectiu.

En aquest intens diàleg, Marçal busca referents i complicitats que l'ajudin en els seus objectius, que són: tenir clar quin és el seu arbre de família literària femenina, és a dir, crear la genealogia femenina i crear-ne un llenguatge representatiu. En aquesta recerca se suma a debats promoguts per teòriques feministes, especialment Lucy Irigay, Luisa Muraro, Julia Kristeva, Hélène Cixous o Adrienne Rich, amb les quals comparteix «la possibilitat d'un llenguatge femení» —una de les seves inquietuds principals—, com també la revisió de la doble figura del pare/Pare o l'encaix de la dona en el cristianisme. Riba dedica un capítol (2) al «diàleg» de la poeta amb la teoria feminista, en les línies de recerca del feminisme internacional i la «ginocrítica» (p. 66).

Marçal ho reconverteix tot en versos, ja que la poesia és per a ella font de coneixement, via d'exploració i eix vertebrador de sentit

(p. 29). Aspecte àmpliament tractat en el capítol 3 del llibre. Les inquietuds de Marçal es projecten en aquests temes i en d'altres relacionats també amb la recerca d'aquest «relat» femení que cal treure a la llum i projectar enfora i que Riba analitza un a un amb exemples concrets en cada tema o àmbit.

Una de les preocupacions de Marçal és *la reivindicació de la figura materna, real i simbòlica*. En aquest sentit, en el llibre trobem el diàleg de la poesia de Marçal amb la poesia popular, ja que va ser a través de la mare que li va arribar aquesta poesia, i en destaca les empremtes que ha deixat en la seva obra: les al·lusions a la terra de la infantesa, als jocs infantils, a la vida quotidiana i a les festes populars del Pla de l'Urgell, l'ús de dialectalismes, de cançons i corrandes... tot el que suposa una via per fer aflorar el femení.

Pel que fa a l'encaix de la dona en el cristianisme, en el llibre es destaca la reinterpretació que Marçal fa del binomi Eva/Maria i la reformulació de tota una sèrie de personatges femenins de l'antiguitat (les sirenes, la dona de Lot, Cassandra). La visió de la poeta no capgira res sinó que hi aporta una nova mirada —com diu Riba— en trenca el significat monolític, i ens mostra que la descripció que se'n ha presentat d'aquests personatges no és una descripció de la realitat, n'és tan sols una interpretació, una lectura, contextualitzada en una època concreta, fa molts segles.

És especialment interessant l'estudi sobre l'empremta de l'aspecte religiós en l'obra de Marçal i específicament en relació a l'últim llibre de la poeta, *Raó del cos*, que va escriure quan ja estava malalta. Descobrim la valoració que fa la poeta de la rebel·lia i coratge de Crist, la valoració que fa de la figura i del seu patiment. La visió o revisió que en fa la poeta, feminitza la figura de Crist i veu en la seva gran capacitat de sofriment un model per als desposseïts, per a tots aquells que pateixen (p. 145). Fa una relació entre la Passió de Crist i la passió de Renée Vivien, la protagonista de la seva novel·la *La passió segons Renee Vivien*. L'interès dels textos sagrats respon també a la necessitat d'un àmbit de transcendència.

El tema de *les mares literàries* i la construcció d'una *genealogia femenina* és un tema estrella: les mares literàries, les germanes

literàries, la recerca de «referents femenins». El llibre recull quines eren, aquestes escriptores, a partir dels trets essencials de la seva personalitat i la seva l'obra, com també quins són els aspectes que van interessar a Marçal de cadascuna d'elles. Això ho fa de manera clara i sintètica.

El primer referent destacat dins les mares simbòliques, el troba Marçal al segle XV: és sor Isabel de Villena, abadessa. Marçal n'analitza l'obra *Vita Chisti*, un relat de la vida de Crist amb finalitats pedagògiques, que havia de servir de guia a les monges del convent. El que va interessar a Marçal d'aquesta obra és el protagonisme que hi té la Mare de Déu, i altres personatges femenins, amb la intenció de dignificar la dona davant els atacs misògins, especialment perquè molts dels arguments contra les dones citaven les Sagrades Escripures com a justificació. Marçal, en el diàleg amb aquesta obra, actualitza les preocupacions de Sor Isabel de Villena i les relaciona amb les pròpies: la lluita contra els discursos que menystenen les dones i la conciliació de la condició de dona en la religió catòlica.

Saltem a un personatge ben diferent com és l'escriptora M. Aurèlia Capmany, que òbviament va ser un referent, entre d'altres motius, per la quantitat d'assajos dedicats al reconeixement del rol de la dona i, d'altra banda, per les afinitats que manifestava amb escriptores com Simone de Beauvoir.

Com no podia ser d'altra manera, Marçal no passa per alt la importància d'escriptores com Caterina Albert o Mercè Rodoreda. Per Marçal, aquestes escriptores del segle XX encara lluiten contra un rol imposat, incompatible amb la creació literària. És a través de la literatura que les seves protagonistes intenten superar aquest rol: tan la Mila de *Solitud* com la Natàlia (Colometa) de *La Plaça del Diamant* narren experiències de superació personal que penetren fins al moll de l'os en qui les llegeix.

Pel que fa a la tradició poètica catalana, recupera tres grans noms d'escriptores: M. Antònia Salvà (1869), Clementina Arderiu (1889) i Rosa Leveroni (1910). Riba analitza en detall la visió de Marçal sobre l'obra d'aquestes poetes; elabora el corpus literari de la seva obra, a través d'una anàlisi de les imatges i metàfores contingudes en

els seus versos. Anàlisi que era molt lluny de la que fins aleshores havia venut la crítica masculina. Concretament, en el cas de Clementina Arderiu —besàvia de Caterina—, esposa de Carles Riba, els crítics sempre n'havien donat una imatge plàcida, amb uns versos d'una mare protectora que assumeix el seu paper de mestressa de casa, ben lluny del desassossec i la lluita per reivindicar la pròpia identitat que mostren els seus poemes. Marçal publica, el 1985, una antologia poètica, titulada *Contraclaror*, amb un llarg estudi introductori on posa de manifest que Clementina Arderiu tracta en la seva poesia temes tan complexos com són la maternitat o l'exili.

Marçal no es queda només en l'àmbit de la literatura catalana sinó que també intenta esbrinar quines són les mares literàries *invisibilitzades* també en altres tradicions, aspecte també profusament analitzat en el llibre.

Pel que fa a les germanes literàries, Riba destaca Helena Valentí i Montserrat Roig, en primer lloc, seguides de Josefa Contijoch, Teresa Pascual, Cèlia Sánchez-Mústich, Quima Jaume i Marta Pessarrodona.

Per descomptat que Riba no s'oblida, sinó que en fa una menció especial, de les diguem-ne «germanes grans»: Felícia Fuster i Montserrat Abelló. L'anàlisi d'aquesta relació amb les germanes grans és també completa i molt interessant, especialment amb Abelló, amb qui Marçal va treballar estretament en la traducció al català d'escriptores en llengua anglesa, llengua que Abelló dominava.

La recuperació d'aquestes escriptores, per part de Marçal, va omplir un buit molt important, tant en la història de la literatura com en la pròpia Marçal que sense referents femenins ni codis per expressar les seves inquietuds, se sentia òrfena, suspesa en el buit. Tanmateix, aquest malestar es va convertir en un incentiu, ja que Marçal experimenta la necessitat imperiosa de rescatar autors silenciades o oblidades i, sobretot, d'establir lligams entre elles i forjar una cadena d'escriptores que s'enllacin com baules d'una filiació femenina. Es tractava, segons la mateixa Marçal, de «donar llum» a les nostres mares simbòliques. De teixir una xarxa d'escriptores amb qui dialogar, i a la vegada, traçar una *cartografia* que relacionés la força creativa

de les diverses autores, i que permetés conèixer com altres «han fet sonar al llarg del segle la feixuga lira femenina», en paraules de Marçal.

Aquest aspecte ens remet a la *revisió del cànon*. Marçal constata que en el cànon literari hi ha una superioritat numèrica aclaparadora d'escriptors masculins, la qual cosa evidencia el vincle entre literatura i poder en els criteris de selecció. L'ús del cànon és revisat de forma crítica per Marçal, amb la intenció de descobrir la «tradició amagada», és a dir, el seguici d'escriptores invisibilitzades amb qui Marçal vol establir una relació de filiació simbòlica.

El que Marçal no podia contemplar, i sí que ho analitza Riba en el llibre, és l'empremta en les noves generacions. Dels exemples que recull Caterina, tenim Dolors Miquel, que, en l'àmbit personal, només va coincidir amb Marçal en un parell d'ocasions, de l'última de les quals se'ns explica una anècdota divertida. Recobrem les característiques de l'obra de Dolors Miquel i el poema que va dedicar a Marçal, recollit en el llibre d'homenatge el 1998. La següent veu literària és Mireia Vidal-Conte, que va ser la primera dona guanyadora del Premi Maria-Mercè Marçal (2007). Riba ens explicita el diàleg de Vidal-Conte amb la poesia de Marçal, la inclusió de versos com «un amor sense casa» dins de poemes propis. I l'actitud de recollir la idea de «genealogia femenina marçaliana». La tercera autora, la més jove de les tres, és Mireia Calafell, que incorpora en la seva obra la centralitat del cos marçalià. *Poètiques del cos* és el títol del seu primer poemari. Riba analitza i explicita el diàleg de Calafell amb les tendències de pensament contemporànies al voltant del gènere, com ho va fer Marçal, i la incorporació que n'ha fet Calafell al voltant de la feminitat, però relacionada amb elements nous, com el món tecnològic.

Caterina Riba esmenta de forma sintètica altres poetes com Silvia Bel, M. Àngels Cabré i M. Antònia Massanet, estudiosa de Marçal.

Fent una síntesi de tot el que hem exposat, podem concloure que les inquietuds literàries d'aquest gran personatge, d'aquesta mestra de les actuals generacions que és Marçal, autora canònica, per descomptat, ja havien estat expressades clarament per ella mateixa i han estat reiteradament reproduïdes en molts estudis sobre la seva obra.

L'extensíssima bibliografia que trobem en *L'escriptura permeable* ens en dona bona mostra. I, d'altra banda, és un interès afegit al llibre.

Molts són els articles i estudis sobre l'obra de Maria-Mercè Marçal a causa de la complexitat i riquesa de la seva obra poètica, referent i *mare literària* de les poetes actuals. S'han publicat molts articles sobre aspectes concrets de la seva obra.

Per tant, el gran valor de *L'escriptura permeable* és que conté una anàlisi total i rigorosa en tots els vessants de l'obra marçaliana: poesia, narrativa i assaig en un sol volum, i interrelacionats, a través de la *intertextualitat* o capacitat de comunicació dels textos. Caterina Riba ha utilitzat les estructures kristevianes per portar a terme la dissecció dels elements i la seva ordenació científica. Elabora *l'enginyeria literària* de l'obra.

Ara bé, tot i el registre científic de l'estudi, aconsegueix fer-lo amè, de tal manera que vas seguint els diferents apartats com si seguis el fil narratiu dels capítols d'una novel·la.

Caterina Riba ha estudiat a fons l'obra marçaliana. I també ha estudiat les fonts marçalianes. Com ens diu en l'introït, ja va començar a llegir la poesia de Marçal, ben aviat; cada any els padrins, pels volts del seu aniversari, li regalaven un llibre de poesia i un cistell de pomes acabades de collir dels camps de Torroella de Montgrí. Un d'aquests llibres fou *Bruixa de dol* i pocs anys després *Versions d'Akhmatova i Tsevetàieva*. Va ser en la seva adolescència que assaborint «pomes i paraules» amb la curiositat, diu ella, d'una Eva entre d'altres, «vaig mossegar una obra ben vitaminada».

En aquest cas, l'actualització i l'assimilació de les vitamines de l'obra de la mare literària han estat molt ben realitzades per una deïxebla molt intel·ligent, que ens ha donat *un assaig molt vitaminat* que a la vegada ens pot alimentar molt a tots els que el llegim. No cal dir que us recomano fermament les vitamines de *L'escriptura permeable*.

ROSA ARDID BORRÀS